

Κοινωφελές Ίδρυμα
Ιωάννη Σ. Λάτση

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ 2014

Τίτλος Μελέτης

«Η γεωπονική επιστήμη, η γεωργική τεχνολογία και ο εκσυγχρονισμός της ελληνικής γεωργίας μέσα από τη μελέτη των συλλογών του Γεωργικού Μουσείου Γ.Π.Α. (1920-1960).»

Επιστημονικά Υπεύθυνη

Μαρία Ζαρίφη, Δρ. Ιστορίας και Πολιτισμού, Ιστορικός Επιστήμης.
Συνεργαζόμενο Εκπαιδευτικό Προσωπικό στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Μέλη Ομάδας

Δημήτρης Παναγιωτόπουλος, Δρ. Ιστορίας. Υπεύθυνος Κέντρου Τεκμηρίωσης
Ιστορίας της Ελληνικής Γεωργίας, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Μαρία Μαυροειδή, Δρ. Ιστορίας. Βιομηχανική αρχαιολόγος. Υπεύθυνη Ιστορικού
Αρχείου ΔΕΗ.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο της μελέτης υπήρξε η συλλογή και η τεκμηρίωση των επιστημονικών οργάνων και γεωργικών μηχανημάτων από τα εργαστήρια της πρώην Γεωπονικής Σχολής Αθηνών (Α.Γ.Σ.Α.) που ανήκουν πλέον στη συλλογή του Γεωργικού Μουσείου του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών (Γ.Π.Α.). Επίσης, συγκροτήσαμε μια βάση προσωπογραφιών των Καθηγητών που διηύθυναν τα αντίστοιχα εργαστήρια της Σχολής την περίοδο 1920-1960. Πιο συγκεκριμένα, καταγράφηκαν, τεκμηριώθηκαν και φωτογραφήθηκαν συνολικά 950 αντικείμενα που προέρχονται από 18 εργαστήρια της Σχολής, ενώ παράλληλα συντάχτηκαν 31 βιογραφικά πορτραίτα Καθηγητών – Διευθυντών εργαστηρίων της Σχολής. Τέλος, δημιουργήθηκε ο ηλεκτρονικός Κατάλογος της συλλογής καθώς και ο αντίστοιχος ιστότοπος που περιλαμβάνει αναλυτικά όλα τα παραπάνω στοιχεία.

Μέσα από τη μελέτη του πολυποίκιλου αυτού του υλικού προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε και να αναλύσουμε την ύπαρξη ή τη δημιουργία δικτύου σχέσεων και επαφών των καθηγητών που δημιούργησαν και διηύθυναν τα διάφορα εργαστήρια με την αντίστοιχη επιστημονική κοινότητα του εξωτερικού, ιδιαίτερα των χωρών στις οποίες σπούδασαν ή μετεπαιδεύτηκαν και από τις οποίες προμηθεύονταν τον εξοπλισμό των εργαστηρίων. Επίσης, προσπαθήσαμε να αναδείξουμε τη σημασία της γεωπονικής εκπαίδευσης και του ρόλου που διαδραμάτισε η γεωπονική επιστήμη και ο κλάδος των γεωτεχνικών στη δημιουργία ενός εσωτερικού δικτύου μετάδοσης και διάχυσης της επιστημονικής γνώσης, με απώτερο στόχο την τεχνολογική και επιστημονική αναβάθμιση του αγροτικού τομέα, τον εκσυγχρονισμό της παραγωγής και, εν τέλει, τη βελτίωση των υλικών συνθηκών στην ελληνική ύπαιθρο.

Title of research: *The agricultural science, the technical development and the modernization of the Greek countryside through the collections of the Agricultural Museum (1920-1960).*

ABSTRACT

Object of our research has been the collection and documentation of scientific instruments and farming machinery from the laboratories of the former University School of Agriculture of Athens, which nowadays belongs to the Museum's Collection of the Agricultural University of Athens. In addition, our research included the construction of a database of the academic profiles and the portraits of the professors who directed the corresponding laboratories during the period of 1920-1960. More precisely, 950 objects from 18 laboratories have been recorded, documented and photographed, while 31 biographical portraits of professors and laboratory directors of the Agricultural School have been compiled. Finally, a digital catalogue of the collection has been created along with a corresponding site which includes all the above mentioned data in detail.

Through the study of this multifarious material we attempted to trace and analyze the existing networks between the professors, who directed the laboratories, and the corresponding scientific community abroad, particularly of the countries in which these professors had studied or trained and from which they chose to purchase laboratory equipment. Moreover, we attempted to highlight the significance of agricultural education and the role of agronomic science as well as the geotechnical sector in creating an internal network for transmitting and diffusing scientific knowledge. This undertaking also had the aim to upgrade the agricultural sector in terms of technology and science, modernizing production and improving the material conditions of Greek rural society.

Τελική έκθεση επιστημονικής μελέτης.

«Η γεωπονική επιστήμη, η γεωργική τεχνολογία και ο εκσυγχρονισμός της ελληνικής γεωργίας μέσα από τη μελέτη των συλλογών του Γεωργικού Μουσείου Γ.Π.Α. (1920-1960).»

Ο σκοπός της επιστημονικής μελέτης

Βασικός στόχος του ερευνητικού μας έργου είναι η μελέτη της συλλογής των επιστημονικών οργάνων και γεωργικών μηχανημάτων του Γεωργικού Μουσείου του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΓΠΑ), με σκοπό την ανάδειξη της επιστημονικής, οικονομικής, τεχνολογικής, πολιτισμικής και κοινωνικής σημασίας τους. Πιο συγκεκριμένα, προσπαθήσαμε μέσα από το υλικό του Μουσείου να αντλήσουμε πληροφορίες για τα εργαστήρια της Ανώτατης Γεωπονικής Σχολής Αθηνών (ΑΓΣΑ), όπως ονομαζόταν το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο από το 1920 μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1980. Επίσης, προσπαθήσαμε να κατανοήσουμε το ρόλο που αυτά έπαιζαν στη γεωπονική εκπαίδευση, στην εξέλιξη των σπουδών, στην οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και, τέλος, στον ίδιο τον προσανατολισμό της γεωργικής εκπαίδευσης και έρευνας σε ακαδημαϊκό επίπεδο. Επίσης, μέσα από τη μελέτη του πολυποίικιλου αυτού του υλικού προσπαθήσαμε να αναδείξουμε το προφίλ των καθηγητών που δημιούργησαν και διηύθυναν τα διάφορα εργαστήρια και να εντοπίσουμε τις πιθανές επαφές τους με την αντίστοιχη επιστημονική κοινότητα του εξωτερικού, ιδιαίτερα των χωρών στις οποίες σπούδασαν ή μετεκπαιδεύτηκαν και από τις οποίες προμηθεύονταν τον εξοπλισμό των εργαστηρίων.

Ο έτερος στόχος του ερευνητικού μας προγράμματος αφορά στην αξιολόγηση της συλλογής σε σχέση με την τεχνολογική και επιστημονική αναβάθμιση της ελληνικής αγροτικής παραγωγής, τον εκσυγχρονισμό της και την επενέργειά της στη διάχυση της γνώσης στην ελληνική ύπαιθρο με αποτέλεσμα τη βελτίωση της γεωργικής παραγωγής και των συνθηκών ζωής στην ελληνική ύπαιθρο. Η μελέτη της συλλογής των επιστημονικών οργάνων, γεωργικών μηχανημάτων και άλλων αντικειμένων που σχετίζονται με την γεωπονική εκπαιδευτική διαδικασία και πρακτική, στοιχεία τα οποία είτε στεγάζονται στους χώρους του Γεωργικού Μουσείου είτε βρίσκονται σε εργαστήρια και στον περιβάλλοντα χώρο του ΓΠΑ, έχει ως απώτερο στόχο την ανάδειξη της υλικής κληρονομιάς του Πανεπιστημίου, την προβολή της υπάρχουσας έκθεσης μέσω της διεισδυτικότερης και αναλυτικότερης σύνδεσής της τόσο με τη συνολική ιστορία της Γεωπονικής Σχολής και της γεωπονικής επιστήμης, όσο

και με την γεωργική, τεχνολογική και κοινωνική ιστορία της χώρας, με την υποστήριξη ψηφιακών μέσων, όπως είναι ο ιστότοπος που έχουμε δημιουργήσει.

Η παρούσα μελέτη συνεχίζει το έργο καταγραφής και διάσωσης του υλικού που βρίσκεται διάσπαρτο σε εργαστήρια του ΓΠΑ, τον εμπλουτισμό της Συλλογής του Γεωργικού Μουσείου και την ενίσχυση της αντιπροσωπευτικότητάς της (τόσο με την έννοια της συγκέντρωσης οργάνων, εργαλείων και μηχανημάτων από όσο το δυνατόν περισσότερα εργαστήρια, όσο και με την έννοια της αντιπροσωπευτικότητας των ίδιων των οργάνων εντός των εργαστηρίων), έργο του οποίου η πρώτη φάση ολοκληρώθηκε το 2010 και χρηματοδοτήθηκε από το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο.

Μεθοδολογία εκπόνησης της μελέτης

Για την εκπόνηση της μελέτης μας υιοθετήσαμε διάφορα μεθοδολογικά εργαλεία που αφορούν τόσο το εμπειρικό όσο και το θεωρητικό μέρος της. Στόχος ήταν να συγκεντρώσουμε το υλικό της Συλλογής, καθώς και το υλικό που αφορά το προφίλ των καθηγητών και στη συνέχεια να τα επεξεργαστούμε συγκρίνοντας, συσχετίζοντας και συνδέοντάς τα μεταξύ τους.

Η έρευνά μας εστίασε αρχικά στην αναζήτηση και τον εντοπισμό νέων επιστημονικών οργάνων, μηχανημάτων, εργαλείων και άλλων αντικειμένων στα εργαστήρια του ΓΠΑ. Ακολούθησε η καταγραφή και αξιολόγηση των στοιχείων με την απόδοση Αριθμού Μητρώου (ΑΜ) σε αυτά και την ψηφιακή φωτογραφική τους αποτύπωση. Ο ΑΜ σηματοδοτεί τη μόνιμη (μοναδικός αριθμός αναγνώρισης) και αποκλειστική ταυτότητα των αντικειμένων και αποτελεί πλέον το σταθερό σημείο αναφοράς για τα στοιχεία της Συλλογής. Ο χαρακτηριστικός αυτός ΑΜ έχει αποτυπωθεί επάνω στα αντικείμενα με ανεξίτηλη μέθοδο, ώστε να είναι δυνατή η αποθήκευση και η ταυτοποίησή τους στους χώρους του Μουσείου ή και εκτός αυτών, αλλά και η περαιτέρω τεκμηρίωσή τους. Όσον αφορά τη φωτογραφική αποτύπωση των αντικειμένων της Συλλογής, οι φωτογραφίες φέρουν ως κωδικό τον αριθμό μητρώου του κάθε αντικειμένου, ώστε να είναι δυνατή η εύκολη ταύτιση φωτογραφίας-αντικειμένου. Κατά την φωτογραφική αποτύπωση χρησιμοποιήθηκε κλιμακόμετρο (μήκους 15 εκ. με υποδιαίρεσεις κόκκινες/μαύρες-άσπρες του 1 εκ.) ώστε να υπάρχει σημείο αναφοράς για το μέγεθος του αντικειμένου. Η φωτογραφία μαζί με τα στοιχεία του Μητρώου αποτελούν την ταυτότητα του κάθε αντικειμένου μέσα στη Συλλογή.

Τέλος, έγινε τεκμηρίωση των αντικειμένων με την έρευνα σε αρχειακές πηγές και βιβλιογραφία. Σημειώνεται ότι η καταγραφή και τεκμηρίωση του υλικού της συλλογής είναι αναγκαίες για τη σημασιοδότηση του αντικειμένου ως φορέα ιστορίας και την ανάδειξή του

σε τεκμήριο καθεαυτό, ενώ ταυτόχρονα αποτελούν προϋποθέσεις για την αξιοποίηση, παρουσίαση και ερμηνεία αυτής της κατηγορίας τεκμηρίων στο κοινό. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, το Μουσείο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το Κέντρο Τεκμηρίωσης της Ιστορίας της Ελληνικής Γεωργίας, καθώς το πλούσιο αρχαικό και βιβλιογραφικό υλικό του Κέντρου συνιστά ανεκτίμητη πηγή για την ιστορική τεκμηρίωση των συλλογών του Μουσείου.

Ενδεικτικά αναφέρουμε τους καταλόγους μόνιμου και αναλώσιμου υλικού 13 εργαστηρίων της ΑΓΣΑ, όπως αυτοί προέκυψαν από την απογραφή του 1947, όταν επέστρεψε η Σχολή από τη Θεσσαλονίκη, όπου είχε μεταφερθεί κατά τη διάρκεια της κατοχής, ξανά στην Αθήνα. Τα ιστορικά αυτά τεκμήρια ενίσχυσαν το έργο της τεκμηρίωσης της Συλλογής. Η καταγραφή, φωτογραφική αποτύπωση και τεκμηρίωση της συλλογής έγινε βάσει επιστημονικών κριτηρίων και διεθνών προτύπων ταυτοποίησης αντικειμένων και δημιουργίας μητρώων μουσειακών συλλογών.

Τα επιστημονικά όργανα και τα εργαστήρια συνδέονταν με το αντίστοιχο επιστημονικό προσωπικό, τους Καθηγητές – Διευθυντές τους, καθώς και το υπόλοιπο Βοηθητικό Εργαστηριακό Προσωπικό. Προκειμένου να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονταν την επιστήμη τους οι καθηγητές, αλλά και το χαρακτήρα των σπουδών και το επίπεδο της παρεχόμενης γνώσης, θεωρήσαμε σκόπιμο να ανασυνθέσουμε, έστω και υποτυπωδώς, τις σπουδές και τη σταδιοδρομία τους προχωρώντας σε κάποιο βαθμό και στη μελέτη της εργογραφίας τους. Θελήσαμε, έτσι, να κατανοήσουμε τον χαρακτήρα της γεωπονικής επιστήμης και να αναλύσουμε την αμφίδρομη σχέση μεταξύ της προέλευσης των επιστημονικών οργάνων, των σπουδών των καθηγητών και διευθυντών των εργαστηρίων και του επιπέδου της επιστημονικής γνώσης που παρήγετο στα εργαστήρια της σχολής.

Επικεντρωθήκαμε στη φάση αυτή, ένεκα και των περιορισμένων χρονικών ορίων της έρευνας, κυρίως στους Καθηγητές - Διευθυντές των εργαστηρίων, έχοντας επίγνωση του σημαντικού ρόλου που διαδραμάτιζε και το υπόλοιπο προσωπικό, οι Βοηθοί, οι Επιμελητές και οι Ύφηγητές, στην εκπαίδευση και στην έρευνα. Η έρευνα για την ανασύσταση του προφίλ τους στηρίχτηκε σε πρωτογενή έρευνα που διεξήχθη στο Αρχείο του Γ.Π.Α., στους φακέλους του προσωπικού, ενώ επιμέρους στοιχεία αντλήθηκαν από διάφορες πηγές (εγκυκλοπαίδειες, βιογραφικά λεξικά, περιοδικά κ.λπ.). Τα βιογραφικά στοιχεία και η σχετική βάση δεδομένων αποτελούν μέρος των παραδοτέων της μελέτης και αποτυπώνονται και στο σχετικό σύνδεσμο (link) του διαδικτυακού τόπου του Γεωργικού Μουσείου του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Σε ό,τι αφορά το θεωρητικό μέρος της έρευνάς μας τα ερμηνευτικά εργαλεία που χρησιμοποιήσαμε προέρχονται τόσο από το χώρο της αγροτικής ιστορίας και

Κοινωνιολογία, της ιστορίας της εκπαίδευσης, αλλά και της ιστορίας των επιστημών και της τεχνολογίας –συγκεκριμένα από το ελάχιστο μελετημένο πεδίο της ιστορίας των επιστημονικών οργάνων και το ανερχόμενο πεδίο των επιστημονικών εργαστηρίων–, όσο και από την κοινωνιολογία των επιστημών και τη βιομηχανική αρχαιολογία.

Ενδεικτικά αναφέρουμε τις θεωρίες των Pierre Bourdieu¹ και Antony Giddens² για την κατανόηση του ρόλου των καθηγητών/διευθυντών των εργαστηρίων στην ανάπτυξη της επιστήμης και τη διεύρυνση/αυτονόμηση του επιστημονικού τους πεδίου γενικότερα. Για τη μελέτη των οργάνων και το τι μας ιστορούν για την εξέλιξη των επιστημών, συγκεκριμένα τη γεωπονική επιστήμη, χρησιμοποιήσαμε διεθνή βιβλιογραφία και εκτεταμένη αρθρογραφία,³ ενώ για το ρόλο των εργαστηρίων στην εκπαιδευτική και παραγωγική διαδικασία καταφύγαμε σε επιλεκτική διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία.⁴ Φυσικά, εξαιρετικά χρήσιμα εργαλεία στην διερεύνηση του προφίλ των καθηγητών, την αποσαφήνιση του χαρακτήρα της Γεωπονικής Σχολής τις δεκαετίες που εξετάζουμε στη μελέτη αυτή, καθώς και του ρόλου που διαδραμάτισαν στην ανάπτυξη της υπαίθρου αποτέλεσαν τα σχετικά πρόσφατα δημοσιεύματα ενός εκ των μελών της ομάδας μελέτης, του Δημήτρη Παναγιωτόπουλου και ιδίως το έργο του για την ιστορία της γεωργικής εκπαίδευσης και της Γεωπονικής Σχολής Αθηνών, τις πρώτες τέσσερις δεκαετίες τουλάχιστον της λειτουργίας της.⁵ Τέλος, το μεθοδολογικό εργαλείο που συνθέτει όλα τα παραπάνω αρχειακά διαφορετικά, και σε κάποιο βαθμό

¹ Pierre Bourdieu, *Homo Academicus*, Stanford University Press, California, 1988. Pierre Bourdieu, Jean-Claude Passeron and Monique de Saint Martin, *Academic Discourse: linguistic misunderstanding and professorial power*, Cambridge, Polity Press, 1993. Pierre Bourdieu, *On the State. Lectures at the Collège de France 1989-1992*, Cambridge, Polity Press, 2015.

² Antony Giddens, *The constitution of society*, University of California Press, 1984. Antony Giddens, *Κοινωνιολογία*. Αθήνα, Gutenberg, 2002.

³ Ενδεικτικά αναφέρουμε: Bud, R., Warner Deborah Jean (eds.), *Instruments of Science: An Historical Encyclopedia*, Taylor & Francis, New York 1998. Baird, D., *Thing knowledge: A philosophy of scientific instruments*, Berkeley, 2004. Bud and S.E. Cozzens (eds.), *Invisible connections: Instruments, institutions and science*, Bellingham, 1992. Taub, L. “The history of science through academic collections”, *ICOM Study Series, 11: University Museums and Collections* (2003), 14-16. Της ίδιας: “Reengaging with instruments”, *Isis*, 2011, 102:689–696. Robert E. Kohler, “Lab History Reflections”, *Isis*, 2008, 99:761–768. Peter Galison and Emily Thompson (ed.) *The Architecture of Science*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1999. Bruno Latour; Steve Woolgar, *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Princeton Univ. Press 1986. Επίσης, βλ. για τα επιστημονικά όργανα στην Ελλάδα, Νικολαΐδης Ευθύμιος, «Τα επιστημονικά όργανα στη Νεότερη Ελλάδα», Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών - Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, *Ελληνικές Συλλογές Επιστημονικών οργάνων, 19ος-20ός αιώνας*, εκδ. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2005, καθώς και Nikolaidis Efthymios, Chatzis Konstantinos (επιμ.), *Science, technology and the 19th century state*, εκδ. Institute for Neohellenic Research, National Hellenic Research Foundation, Αθήνα 2000.

⁴ Μαρία Ρεπεντζή (εκδ.), *Ο χώρος του επιστημονικού εργαστηρίου 16^{ου}-20^{ου} αιώνας. Αρχιτεκτονικές και κοινωνικές διαστάσεις*. Ηράκλειο, ΠΕΚ 2011. Επίσης: Peter Galison and Emily Thompson (ed.) *The Architecture of Science*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1999 και Bruno Latour; Steve Woolgar, *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Princeton Univ. Press 1986.

⁵ Δ. Παναγιωτόπουλος, *Γεωργική Εκπαίδευση και Ανάπτυξη. Η Ανώτατη Γεωπονική Σχολή Αθηνών στην ελληνική κοινωνία 1920-1960*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004.

ετερόκλητα, στοιχεία το αντλήσαμε από τη θεωρία του Bruno Latour και συγκεκριμένα την Actor-Network-Theory.⁶

Η συστηματική επεξεργασία των εμπειρικών δεδομένων με τη βοήθεια των παραπάνω μεθοδολογικών εργαλείων είναι σε εξέλιξη, ενώ ετοιμάζεται σχετικό άρθρο προς δημοσίευση σε επιστημονικά περιοδικά του χώρου, εκτεταμένη περίληψη του οποίου επισυνάπτουμε στο τέλος της έκθεσης. [Παραδοτέο 4]

Προβλήματα/ δυσκολίες κατά τη διάρκεια εκπόνησης της μελέτης

Μια από τις πρώτες δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε ως ανεξάρτητη ομάδα ήταν η αναζήτηση φορέα διαχείρισης του κονδυλίου, που για λόγους γραφειοκρατίας ανατέθηκε τελικά στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, του οποίου μέλος είναι η συντονίστρια της μελέτης.

Επίσης, η αναζήτηση και επιλογή καταρτισμένου τεχνικού για τη δημιουργία της ιστοσελίδας αποδείχθηκε δυσκολότερη από το αναμενόμενο, λόγω του υψηλού κόστους των διαφόρων προσφορών που λάβαμε, αλλά κυρίως λόγω της αδυναμίας των περισσότερων υποψηφίων να κατανοήσουν τις ανάγκες της μελέτης. Την εμπειρία, ικανότητα, δημιουργικότητα αλλά και ετοιμότητα να ενταχθεί στη λογική του προγράμματος βρήκαμε τελικά στο πρόσωπο του Μηχανικού Η/Υ στο Τμήμα Δικτύων και Διαδικτύου του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, Δρ. Δημήτρη Φραγκούλη.

Αρκετά προβλήματα αντιμετωπίσαμε κατά τη διάρκεια της έρευνας τόσο στην συγκέντρωση στοιχείων για την τεκμηρίωση των οργάνων, που προέρχονταν από διάφορες χώρες και κατασκευαστές, όσο και στην ανασύσταση της σταδιοδρομίας και του βιογραφικού πολλών Καθηγητών – Διευθυντών των εργαστηρίων της Γεωπονικής Σχολής. Η έρευνα, η τεκμηρίωση και, κατ' επέκταση, η ολοκλήρωση της ηλεκτρονικής βάσης και του σχετικού ιστοτόπου, βρίσκονται σε εξέλιξη και πρόκειται να ολοκληρωθούν με την οριστική έκδοση ενός σχετικού Καταλόγου, ο οποίος θα περιλαμβάνει τα όργανα και την τεκμηρίωσή τους, τα βιογραφικά και τις προσωπογραφίες των Καθηγητών και ένα τελικό κείμενο, με την ιστορική και επιστημολογική αποτίμηση της συλλογής.

Η έκδοση του Καταλόγου, για τον οποίο αναζητούμε χρηματοδότη, ευελπιστούμε ότι θα καλύπτει και θα ανταποκρίνεται στη μεγαλύτερη ίσως πρόκληση που αντιμετωπίσαμε κατά τη διάρκεια της μελέτης, που ήταν να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο τα ετερόκλητα, εν πολλοίς, στοιχεία που αποτέλεσαν τους άξονες της έρευνάς μας –αντικείμενα,

⁶ Bruno Latour, *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*, Oxford Univ. Press, 2007. John Law and John Hassard (ed.), *Actor Network Theory and After*, Oxford: Blackwell, 1999.

φυσικά πρόσωπα, χώροι δραστηριότητας- μπορούσαν να συνδεθούν και να ερμηνευτούν με τρόπο που να αφηγείται την ιστορία της γεωπονικής επιστήμης, τις επιστημονικές διαδρομές και σχέσεις των Καθηγητών της Γεωπονικής και, τέλος, το ρόλο αυτών και των γεωτεχνικών γενικότερα στην ανάπτυξη του αγροτικού τομέα και τον εκσυγχρονισμό της γεωργικής παραγωγής στην Ελλάδα.

Τέλος, το χρονικό περιθώριο των δώδεκα μηνών ήταν μία επιπλέον πρόκληση για την εκπόνηση του φιλόδοξου εγχειρήματός μας.

Γελικά αποτελέσματα/Παραδοτέα

[Παραδοτέο 1]

Στο διάστημα των δώδεκα περίπου μηνών της έρευνάς μας έχουν καταγραφεί και αποτυπωθεί φωτογραφικά 950 αντικείμενα, με Α/Μ από το 001. έως το 0752. Η απόκλιση αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι εντοπίστηκαν παρόμοια μεταξύ τους αντικείμενα, στα οποία αποδόθηκε ο ίδιος Α/Μ με μία πρόσθετη διαφοροποίηση (π.χ. 0200.1, 0200.2), καθώς επίσης και τμήματα του ίδιου αντικειμένου, τα οποία επίσης απέκτησαν τον ίδιο Α/Μ με την προσθήκη ενός γράμματος (π.χ. 0232.a., 0232.b).

Η τεκμηρίωση των αντικειμένων αυτών αποτυπώνει τα ακόλουθα στοιχεία:

- ΕΙΔΟΣ ΜΗΧΑΝΗΜΑΤΟΣ/ ΕΡΓΑΛΕΙΟΥ/ ΟΡΓΑΝΟΥ: Π.χ. ζυγός ακριβείας, αντλία νερού κ.λπ.
- ΕΝΟΤΗΤΑ: Το υπάρχον υλικό μπορεί να ενταχθεί σε κατηγορίες, ανάλογα με τη χρήση του: Επιστημονικά όργανα, Γεωργικά εργαλεία, Γεωργικά μηχανήματα, Εξοπλισμός γραφείου, Οικιακή οικονομία/ Είδη οικιακής χρήσης, Έπιπλα γραφείου.
- ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ: Σημειώνεται ο τίτλος της εταιρείας κατασκευής, η χώρα και η πόλη στην οποία κατασκευάστηκε το μηχανήμα/ εργαλείο/ όργανο.
- ΕΤΟΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ: Σημειώνεται το ακριβές έτος κατασκευής, εφ' όσον είναι γνωστό. Σε άλλη περίπτωση προσδιορίζεται κατ' εκτίμηση η περίοδος κατασκευής. Π.χ. Δεκ. 1920 ή 1915-1920.
- ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ: Από πού και με ποιον τρόπο περιήλθε το αντικείμενο στην κατοχή του Μουσείου. Π.χ. Εργαστήριο Φυσικής, αγορά, δωρεά.

Όπου δε είναι εφικτό, αποτυπώνονται στοιχεία για τη χρήση και λειτουργία των οργάνων και μηχανημάτων ή εργαλείων.

Σχετικά με τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τον εντοπισμό, την καταγραφή αλλά και την τεκμηρίωσή τους παραπέμπουμε στην ενότητα «Μεθοδολογία εκπόνησης της μελέτης».

Οι ενότητες που συγκροτούν τη συλλογή είναι: α) επιστημονικά όργανα και προπλάσματα φυτών και ζώων από τα εργαστήρια του Γεωπονικού Πανεπιστημίου, β) γεωργικά εργαλεία και μηχανήματα (σταφυλοπιεστήρια, σιτοκαθαριστήρια, άροτρα κ.λπ.), γ) ποικίλος εξοπλισμός γραφείου (έπιπλα, αριθμομηχανές, γραφομηχανές, ηλεκτρονικοί υπολογιστές κ.ά.) και τέλος δ) είδη οικιακής οικονομίας (κανάτες, δίσκοι, ανέμες, σοφράδες, υφαντά κ.λπ.).

Η φωτογραφική απεικόνιση και τεκμηρίωση όλων των παραπάνω έχουν αναρτηθεί στον ιστότοπο που δημιουργήσαμε προκειμένου να υποδεχτεί τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης.

Η συλλογή επιστημονικών οργάνων του Γεωπονικού Πανεπιστημίου διασώζει σημαντικό αριθμό εργαστηριακού εξοπλισμού από την ίδρυση της Ανωτάτης Γεωπονικής Σχολής Αθηνών (ΑΓΣΑ) το 1920 έως και το 1980. Ορισμένα όργανα, ωστόσο, χρονολογούνται ακόμη και από τις αρχές του αιώνα –πολύ πριν την ίδρυση της ΑΓΣΑ–, καθώς πιθανότατα προέρχονται από το Κεντρικό Γεωπονικό Χημείο Αθηνών, το οποίο λειτουργούσε από το 1901 στο χώρο όπου αργότερα εγκαταστάθηκε η ΑΓΣΑ και μέρος των οργάνων του κληροδοτήθηκε στην τελευταία. Τα επιστημονικά αυτά όργανα συνιστούν αντιπροσωπευτικό δείγμα των ευρωπαϊών κατασκευαστών του πρώτου μισού του 20ού αιώνα οι οποίοι προμήθευαν τα ελληνικά πανεπιστήμια, αλλά και της τεχνολογικής εξέλιξης στον τομέα του εξοπλισμού ερευνητικών εργαστηρίων κατά την περίοδο του μεσοπολέμου.

[Παραδοτέο 2]

Επίσης, έχει ολοκληρωθεί η αρχειακή έρευνα για τη δημιουργία των βιογραφικών σημειωμάτων των καθηγητών των εργαστηρίων της Α.Γ.Σ.Α, και έχουν αναρτηθεί πληροφορίες που επιτρέπουν στο χρήστη να αποκτήσει μια πρώτη εικόνα για το προφίλ τους σε σχέση και με τα εργαστήρια που διηύθυναν. Επίσης, έχουν φωτογραφηθεί τα πορτραίτα των περισσότερων καθηγητών, τα οποία βρίσκονται στην πινακοθήκη της Συγκλήτου και στον εξωτερικό χώρο της Αίθουσας Πολλαπλών Χρήσεων του κεντρικού κτηρίου του Γεωπονικού Πανεπιστημίου, και έχουν επίσης αναρτηθεί συμπληρώνοντας τη βάση των βιογραφικών. Σχετικά με τη μεθοδολογία συγκρότησης της εν λόγω βάσης και της επιλογής των στοιχείων για την ιστοσελίδα του έργου παραπέμπουμε στην ενότητα «Μεθοδολογία εκπόνησης της μελέτης».

[Παραδοτέο 3]

Με βάση τα παραπάνω υλικό δημιουργήσαμε ιστοσελίδα που παρουσιάζει 18 (δέκα οκτώ) συνολικά εργαστήρια της ΑΓΣΑ από το 1920-1960, και τα αντικείμενα (όργανα, συσκευές, γεωργικά μηχανήματα, εκθέματα, προπλάσματα, εργαλεία, αντικείμενα του αγροτικού βίου κ.ά) που σχετίζονται με κάθε ένα από αυτά. Η παρουσίαση αυτών των αντικειμένων γίνεται

τόσο μέσω συγκεντρωτικού ηλεκτρονικού καταλόγου με ευρετήριο που φέρει το ψηφιακό αποτύπωμά τους και πληροφορίες από την τεκμηρίωσή τους, όσο και σε σύνδεση και αντιστοίχιση με τα εργαστήρια και τους καθηγητές. Επίσης, με ανάλογο τρόπο παρουσιάζονται και οι καθηγητές/διευθυντές αυτών των εργαστηρίων, οι οποίοι πλασιώνονται και από τα πορτρέτα τους. Ο ιστότοπος έχει δομηθεί με τρόπο που να διευκολύνει τον χρήστη που ενδιαφέρεται να γνωρίσει την υλική κληρονομιά του Γεωπονικού Πανεπιστημίου αλλά κυρίως την ιστορία του και την ιστορία της γεωπονικής επιστήμης στην Ελλάδα μέσα από την περιήγησή του στα όργανα, τα εργαστήρια και τους καθηγητές που συνδέονται μεταξύ τους με τρόπο ιδιαίτερα εύχρηστο και λειτουργικό. Την ιστοσελίδα πλασιώνουν κείμενα που παρουσιάζουν το σκεπτικό και τους στόχους της έρευνάς μας και πληροφορούν το χρήστη για τη σημασία της συλλογής του Γεωργικού Μουσείου που είναι μοναδική στο είδος της. Πρέπει ιδιαίτερα να τονίσουμε τη δυναμική της ιστοσελίδας, η οποία έχει κατασκευαστεί με τρόπο που μπορεί να επεκταθεί και να εμπλουτιστεί με νέο υλικό που εξακολουθεί να προκύπτει από τη συνεχιζόμενη έρευνά μας.

Η διεύθυνση του διαδικτυακού τόπου είναι: <http://sylloges.mouseio.aua.gr/>

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι, όπως αναφέραμε και στην αρχική μας πρόταση, πρόθεσή μας ήταν τα εξαγόμενα της έρευνας μαζί με το φωτογραφικό και λοιπό τεκμηριωτικό υλικό να δημοσιευτούν σε ενιαίο τόμο-κατάλογο ο οποίος θα μπορούσε να αποτελέσει συνοδευτικό υλικό για τον επισκέπτη του Γεωργικού Μουσείου και φυσικά τεκμήριο της ιστορίας της Γεωπονικής Σχολής και της γεωπονικής επιστήμης στην Ελλάδα. Προϋπόθεση για μια τέτοια δημοσίευση αποτελεί, όπως αναφέραμε και στην αρχική μας πρόταση, η εξασφάλιση επιπλέον χρηματοδότησης μέσα στον επόμενο χρόνο από την ολοκλήρωση της εκπόνησης της επιστημονικής μελέτης μας. Το ενδεχόμενο αυτό δεν αναιρεί, φυσικά, την υποβολή των σχετικών αποτελεσμάτων της έρευνας ως εργασίες προς αξιολόγηση και δημοσίευση σε σχετικά ελληνόγλωσσα και ξενόγλωσσα περιοδικά.

Με βάση όλα τα παραπάνω, συνοψίζοντας τα αποτελέσματα της μελέτης μας θα λέγαμε πως αποτελεί ένα ιδιαίτερα πρωτότυπο εγχείρημα τόσο για τον ελλαδικό χώρο όσο και το εξωτερικό. Σε αυτή τη διαπίστωση καταλήξαμε έπειτα από βιβλιογραφική και εκτεταμένη διαδικτυακή επισκόπηση για την αναζήτηση μουσείων από τον διεθνή χώρο με ομοειδείς συλλογές προς εκείνες του Γεωργικού Μουσείου του ΓΠΑ.

Πιο συγκεκριμένα, η αναζήτηση επικεντρώθηκε στον ευρωπαϊκό χώρο, όπου προσπαθήσαμε κατ' αρχήν να εντοπίσουμε μουσεία, τα οποία διατηρούν συλλογές με

ιστορικά επιστημονικά όργανα σχετικά με την γεωργική επιστήμη, γεωργικά αντικείμενα και μηχανήματα προερχόμενα όμως από πανεπιστημιακά εργαστήρια. Η μελέτη του δικτυακού τόπου του International Association of Agricultural Museums, που αποτελεί μέλος του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων και το Δίκτυο Γεωργικών Μουσείων της Μεγ. Βρετανίας (Rural Museums Network) δεν εντόπισε ανάλογης σύνθεσης προσπάθεια, όπου τα μουσειακά αντικείμενα συμπλέκονται με τους χώρους και τα υποκείμενα της διδασκαλίας και έρευνας. Μοναδική ίσως εξαίρεση στην ολοκληρωμένη προβολή της μουσειακής συλλογής και της ιστορίας της αλλά και την έρευνα για τη διάχυση της γεωπονικής γνώσης στην κοινωνία αποτελεί το Museum of English Rural Life, το οποίο ανήκει στο Πανεπιστήμιο του Reading στην Αγγλία (<http://www.reading.ac.uk/merl/>). Το συγκεκριμένο μουσείο, καθώς αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του Πανεπιστημίου, διαθέτει επίσης ερευνητικό κέντρο για την γεωργική επιστήμη, την αγροτική πρακτική, την διατροφή και την ιστορία της οικονομίας και τεχνολογίας, καθώς επίσης και τα αρχεία των καθηγητών του πανεπιστημίου. Το 2011 στο Deutsches Museum στο Μόναχο (<http://www.deutsches-museum.de>), το κατεξοχήν ερευνητικό μουσείο της Γερμανίας, ολοκληρώθηκε έρευνα που είχε ξεκινήσει το 2006 υπό τον καθ. Frank Uekötter, με τίτλο “History of agricultural knowledge in the 20th century”. Έχοντας αφετηρία τα γεωργικά μηχανήματα ο Uekötter εξετάζει την «επιστημονικοποίηση» (scientification) του αγροτικού τομέα τον 20^ο αιώνα στη Γερμανία.⁷ Ανάλογα προγράμματα και έρευνες έρχονται σποραδικά στην επιφάνεια, σε φόρουμ, επιστημονικά περιοδικά και συνέδρια, από άλλες χώρες της Ευρώπης, Γαλλία, Ιταλία, Βέλγιο κ.λπ., αλλά και από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού που υποδηλώνουν το διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον των ερευνητών για τα επιστημονικά όργανα και τη σημασία τους, αναφορικά πάντα με την εξέλιξη και τον εκσυγχρονισμό του αγροτικού χώρου.

Ωστόσο, τα μέχρι τώρα ερευνητικά προγράμματα που έχουν λάβει χώρα τόσο στο Museum of English Rural Life στο Reading όσο και το Deutsches Museum, δεν αναδεικνύουν αυτή την τριπλή συσχέτιση (όργανα-εργαστήρια-καθηγητές) και μάλιστα σε ένα πανεπιστημιακό περιβάλλον. Την απουσία μιας παρόμοιας συσχέτισης, καθώς και τη μοναδικότητα του τύπου του γεωργικού Μουσείου εντός ενός πανεπιστημιακού campus, το οποίο συνδυάζει ταυτόχρονα στοιχεία ενός open air museum και living history museum, που είναι αρκετά διαδεδομένα στην Ευρώπη και διεθνώς, διαπιστώθηκε και από την συμμετοχή των μελών της επιστημονικής ομάδας της μελέτης Δημήτρη Παναγιωτόπουλου και Μαρίας

⁷ Frank Uekötter: Die Wahrheit ist auf dem Feld. Eine Wissensgeschichte der deutschen Landwirtschaft (Umwelt und Gesellschaft Bd. 1), Vandenhoeck und Ruprecht: Göttingen 2010.

Μαυροειδή στο 17th AIMA (International Association of Agricultural Museums) International Congress με ανεξάρτητη από το παρόν έργο εισήγηση με θέμα: *Agriculture collections: a new dynamic*, που διεξήχθη στο MUCEM/Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée, στην Marseille της Γαλλίας από τις 5 έως 7 Νοεμβρίου 2014.⁸

Ο τύπος, επομένως, του «πανεπιστημιακού γεωργικού μουσείου» δεν εμφανίζεται σχεδόν καθόλου στην διαδικτυακή αναζήτηση και όπως διαπιστώθηκε και από τη συνάντηση που προαναφέραμε, στην οποία παρουσιάστηκαν διαφορετικές μορφές γεωργικών ή αγροτικών μουσείων ανά τον κόσμο, δεν πρόκειται για ένα ευρέως μελετημένο τύπο μουσείου. Πολύ περισσότερο όταν αυτό το μουσείο γίνεται το επίκεντρο μιας σχέσης ανάδειξης των συσχετισμών μεταξύ ετερογενών -κοινωνικών και μη- στοιχείων, αυτού που ο φιλόσοφος και κοινωνιολόγος της επιστήμης Bruno Latour περιγράφει ως Actor-Network-Theory και που αναφέρουμε στην ενότητα της μεθοδολογίας.

Μέσα σε αυτό, λοιπόν, το πλαίσιο η μελέτη μας μπορεί να προσφέρει στους ερευνητές αλλά και επισκέπτες του Γεωργικού Μουσείου πολύτιμο υλικό για περαιτέρω έρευνα και αναζήτηση σε μια κρίσιμη ιστορικά συγκυρία για τη χώρα μας, όπου ο αγροτικός τομέας καταλαμβάνει μια από τις κυρίαρχες θέσεις στο πρόγραμμα οικονομικής ανάκαμψης της Ελλάδας, καθιστώντας έτσι το εγχείρημά μας ιδιαίτερα σημαντικό.

⁸ Στο συνέδριο οι Δ. Παναγιωτόπουλος και Μ. Μαυροειδή μετείχαν με ανακοίνωση με τίτλο: “The Agricultural University of Athens Museum: The scientific instrument collection and the development of agricultural machinery in Greece during the first half of the 20th century”, η οποία θα περιληφθεί στα Πρακτικά του συνεδρίου που πρόκειται να κυκλοφορήσουν σύντομα.

Προσωρινός τίτλος άρθρου προς δημοσίευση:

«*Η συγκρότηση και διάχυση της γεωπονικής επιστήμης στην Ελλάδα:*

Καθηγητές, εργαστήρια και εξοπλισμός τον 20^ο αιώνα».

Συντάκτες: Μαρία Ζαρίφη, Δημήτρης Παναγιωτόπουλος, Μαρία Μαυροειδή

(Εκτεταμένη περίληψη)

Η ίδρυση της Ανώτατης Γεωπονικής Σχολής (Α.Γ.Σ.Α) το 1920 σηματοδότησε την αλλαγή στις στρατηγικές για την αγροτική παραγωγή, καθώς δρομολογήθηκε και συστηματοποιήθηκε η γεωργική εκπαίδευση σε ανώτατο επίπεδο. Συμπυκνώνοντας όλες σχεδόν τις βασικές επιστήμες της εποχής, η Α.Γ.Σ.Α αποτέλεσε ένα μοναδικό ίδρυμα με θεωρητικό αλλά κυρίως εφαρμοσμένο και πρακτικό χαρακτήρα. Με την ίδρυσή της η χώρα απέκτησε το πρώτο ανώτατο ίδρυμα γεωπονικής εκπαίδευσης το οποίο συνέβαλε αποφασιστικά στη βελτίωση της αγροτικής παραγωγής με την εισαγωγή τεχνικών καινοτομιών, τη χρήση νέων καλλιεργητικών μεθόδων και την προϊούσα εκμηχάνιση της παραγωγής. Όλα αυτά συνέβαλαν στην αναβάθμιση της αγροτικής οικονομίας και της κοινωνίας της υπαίθρου και, κατ' επέκταση, προήγαγαν την εθνική οικονομία.

Στην παρούσα μελέτη εστιάζοντας στην ανάλυση των αλλαγών αυτών θα παρουσιάσουμε την ανασυγκρότηση του ιστορικού και κοινωνικού περιβάλλοντος [contextualize the objects] μέσα στο οποίο *τα αντικείμενα* της συλλογής του Γεωργικού Μουσείου, -τα οποία εντοπίστηκαν στα διάφορα εργαστήρια του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών (Γ.Π.Α.), καταγράφηκαν και τεμηρωθήκαν- αλλά και *τα πρόσωπα*, και συγκεκριμένα οι καθηγητές της Σχολής, που υπήρξαν ταυτόχρονα και διευθυντές των εργαστηρίων, διαδραμάτισαν έναν σημαντικό, και εν πολλοίς σιωπηρό ή αποσιωπημένο, ρόλο στην ιστορία της γεωργικής επιστήμης και τη διάχυσή της στην ελληνική κοινωνία.

Η συλλογή επιστημονικών οργάνων και μηχανημάτων του Γεωργικού Μουσείου αποτελεί μια αριστά πλούσια και μοναδική στον ελληνικό χώρο συλλογή εργαστηριακών αντικειμένων, η οποία καλύπτει ένα ευρύ φάσμα γνωστικών θεμάτων που διδάσκονταν στην ΑΓΣΑ. Θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε το πλαίσιο χρήσης αυτών των οργάνων, τόσο σε επιστημονικό όσο και κοινωνικό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, τα ίδια τα *αντικείμενα* αλλά και οι *επιστήμονες* που στελέχωσαν τα εργαστήρια αποτελούν τις κατεξοχήν αναλυτικές κατηγορίες της έρευνάς μας, με στόχο αφενός την ανάδειξη της συλλογής ως επιστημονικό μέσο, ως

εργαλείο της εκπαιδευτικής διαδικασίας και φορέα εκσυγχρονισμού της αγροτικής παραγωγής, αλλά και ως μέσο αναβάθμισης της κοινωνίας της υπαίθρου και ως προϊόν πολιτισμού.

Έχοντας ως σημείο αναφοράς και εκκίνησης της έρευνάς μας τα υλικά αντικείμενα της συλλογής του Γεωργικού Μουσείου, προσπαθήσαμε να ανασυστήσουμε την ιστορία και τη λειτουργία τους μέσα στην ΑΓΣΑ. Μοιραία οδηγηθήκαμε στη μελέτη των εργαστηρίων τα οποία φιλοξένησαν τα όργανα, τα εργαλεία και τα μηχανήματα, αλλά και τους επιστήμονες που τα πλαισίωναν και ήταν υπεύθυνοι για τη λειτουργία τους. Να σημειωθεί ότι τα πρώτα εργαστήρια ιδρύονται σχεδόν ταυτόχρονα με την ίδρυση της ΑΓΣΑ το 1920 και ήταν συνδεδεμένα με την καθηγητική έδρα και τον καθηγητή που την κατείχε, ο οποίος ήταν ταυτόχρονα και ο διευθυντής του εργαστηρίου. Η παρουσίαση αυτού του εξαιρετικά σημαντικού σταδίου της έρευνάς μας που αφορά στον εντοπισμό, καταγραφή τεκμηρίωση των οργάνων, καθώς και τον εντοπισμό των καθηγητών διευθυντών των εργαστηρίων όπου βρέθηκαν τα αντικείμενα, την έρευνα του ακαδημαϊκού τους προφίλ, το ρόλο τους σε σχέση με τα εργαστήρια και κατά συνέπεια τη χρήση των αντικειμένων, αλλά κυρίως το ρόλος τους στην διαμόρφωση της ελληνικής αγροτικής κοινωνίας, μας προσφέρουν μια πολύτιμη αφετηρία για την ολοκλήρωση της ανάδειξης των συσχετισμών μεταξύ ετερογενών - κοινωνικών και μη- στοιχείων, αυτού που ο φιλόσοφος και κοινωνιολόγος της επιστήμης Bruno Latour περιγράφει ως Actor-Network-Theory και η οποία αποτελεί ένα από τα βασικά μεθοδολογικά μας εργαλεία.

Συγκεκριμένα, στο άρθρο μας θα αποσαφηνίσουμε την έννοια του εργαστηρίου στην Α.Γ.Σ.Α, τη σημασία του για την γεωργική εκπαίδευση, τις γεωργικές εφαρμογές αλλά και την έρευνα και ασφαλώς την εξέλιξή του κατά τις δεκαετίες που μελετάμε. Σε αντίθεση με τις φυσικές επιστήμες και τις επιστήμες της ζωής (life sciences), όπου η ύπαρξη εργαστηρίων είχε παγιωθεί την περίοδο της αναγέννησης και οπωσδήποτε μέχρι τον 19ο αιώνα για όλες τις συγγενείς επιστήμες, η περίπτωση της γεωπονικής επιστήμης είναι αρκετά διαφορετική. Αφενός, γιατί η θεσμοθέτησή της ως αυτόνομης επιστήμης έγινε πολύ αργότερα, αφετέρου, διότι το γνωστικό αντικείμενο της γεωπονίας διαμορφώθηκε από τη σύγκλιση διαφορετικών επιστημών, όχι μόνο των γεωπονικών, αλλά και των κοινωνικών επιστημών, των φυσικομαθηματικών, αλλά και όσων αργότερα καταχωρίστηκαν ως επιστήμες της ζωής και του περιβάλλοντος. Ως εκ τούτου, η δημιουργία και η φύση των εργαστηρίων της Α.Γ.Σ.Α φέρει τα χαρακτηριστικά τόσο των εργαστηρίων μιας φυσικομαθηματικής σχολής, όσο και κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τυπικά πάντως των αντίστοιχων σχολών και πανεπιστημίων διεθνώς, όπως ήταν, για παράδειγμα, τα εργαστήρια της ζωοτεχνίας, της δένδροκομίας, της

αμπελουργίας, της γεωργικής μηχανικής, των γεωργικών βιομηχανιών, της φυτοπαθολογίας κ.λπ.

Επιπλέον, προκειμένου να κατανοήσουμε τη δομή και λειτουργία των εργαστηρίων, την κατανομή της διδακτικής και πειραματικής εργασίας, την προέλευση του εξοπλισμού τους, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονταν το έργο τους οι καθηγητές/διευθυντές και το ρόλο τους ως διαμεσολαβητές με την υπόλοιπη επιστημονική κοινότητα αλλά και την κοινωνία ευρύτερα, θα παρουσιάσουμε την ανασύσταση του προφίλ των καθηγητών της Σχολής. Απώτερος στόχος όλων αυτών είναι η μελέτη του χαρακτήρα της γεωπονικής επιστήμης και η ανάλυση της αμφίδρομης σχέσης ανάμεσα στην προέλευση των σπουδών των καθηγητών και διευθυντών των εργαστηρίων, των επιστημονικών οργάνων και του επιπέδου της επιστημονικής γνώσης που παράγεται στα εργαστήρια της σχολής. Εν τέλει, τον τρόπο αλληλεπίδρασης με την κοινωνία της υπαίθρου και το βαθμό επενέργειας όλων αυτών στη διάχυση της επιστημονικής γνώσης και πρακτικής στην ελληνική αγροτική (κυρίως) κοινωνία και στη βελτίωση των υλικών συνθηκών της ζωής στην ύπαιθρο.

Τα στοιχεία που καταφέραμε να συγκεντρώσουμε και να επεξεργαστούμε κατά τη διάρκεια προγράμματος που χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Λάτση, από τη μια μας επιτρέπουν την εξαγωγή ορισμένων γενικότερων συμπερασμάτων σχετικά με την εξέλιξη και τη διαμόρφωση του προφίλ των καθηγητών, την επίδραση της προέλευσης των σπουδών τους στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας των σπουδών και της Σχολής γενικότερα, αλλά και την αντανάκλαση όλων αυτών στην οργάνωση και λειτουργία των εργαστηρίων της Σχολής. Από την άλλη, αρκετά ερωτήματα που θέσαμε στην αρχή της έρευνας και ορισμένα που γεννήθηκαν στην πορεία, χρήζουν περαιτέρω έρευνας, όπως είναι, για παράδειγμα, οι σχέσεις και οι επαφές τους με την επιστημονική κοινότητα και τα αντίστοιχα ιδρύματα του εξωτερικού, οι αλλαγές που παρατηρούνται στη δομή και οργάνωση των σπουδών και στην έρευνα στη Σχολή, ως αντανάκλαση των επαφών και σχέσεων με το εξωτερικό κ.ά. Οι σπουδές, η σταδιοδρομία τους, η επιστημονική συμβολή τους, σε συνδυασμό με τη μελέτη της εργογραφίας τους, αλλά και οι μετέπειτα επαφές τους με το εξωτερικό αναδεικνύουν, εκτός από το ρόλο τους στην ανάπτυξη της γεωπονικής επιστήμης, και την επίδραση των επιστημονικών εξελίξεων και ρευμάτων του εξωτερικού με την χρήση εξοπλισμού που προέρχονταν από χώρες στις οποίες είχαν εκπαιδευτεί οι εν λόγω Έλληνες επιστήμονες. Η επίδραση αυτή εξετάζεται μέσα από το πρίσμα της λεγόμενης «πολιτιστικής πολιτικής» (*cultural policy/Kulturpolitik*) αναδεικνύοντας παράλληλα και πολιτικές οικονομικού επεκτατισμού.

Τέλος, θα παρουσιάσουμε μια από τις βασικότερες παραμέτρους της έρευνάς μας που είναι η ανάδειξη του ρόλου που διαδραμάτισε η γεωπονική επιστήμη στην επίλυση κρίσιμων ζητημάτων που απασχόλησαν την κοινωνία της υπαίθρου, αλλά και την ελληνική κοινωνία στο σύνολό της, όπως ήταν η αγροτική μεταρρύθμιση, η αναδιάρθρωση των καλλιεργειών και ο εκσυγχρονισμός της παραγωγής, η επίτευξη της αυτάρκειας κ.λπ, σε μια χρονική περίοδο μείζονος σημασίας για την ιστορία του τόπου μας, που περιλάμβανε συνεχείς πολέμους, αλλαγές συνόρων, μετακινήσεις πληθυσμών, πολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές κρίσεις.